

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА В ХХІ СТОЛІТТІ

Юрій КЛАПКІВ

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СПІЛЬНІЙ АГРАРНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС

Обґрунтовано реформування Спільної аграрної політики, спрямоване на перехід від прямих дотацій до використання складних фінансових продуктів з метою підтримки агробізнесу. Визначено основні суперечності спільної аграрної політики ЄС щодо дотацій та використання страхування для самостійного управління ризиками та стабільністю доходів.

This article grounds reform of the Common Agricultural Policy. This policy aims to transition from direct subsidies to the use of complex financial products to support agribusiness. The article also defines the basic contradiction EU Common Agricultural Policy on the use of subsidies and insurance for independent risk management and stable income.

Сільське господарство є галуззю охопленою важко передбачуваними змінами природних факторів, що впливають на обсяг виробництва, і водночас схильне до вагомих коливань цін у результаті зміни ситуації на внутрішньому ринку, а також на європейському та світовому ринках.

Найбільшими в світі виробниками, споживачами, експортерами та імпортерами сільськогосподарської продукції є Сполучені Штати Америки і Європейський Союз. У товарній структурі експорту ЄС переважає готова сільськогосподарська продукція. Її найчастіше розуміють як «аграрну продукцію», що визначається у кількох категоріях: 1) commodities – аграрна сировина (зернова пшениця, насіння соняшнику тощо), 2) intermediate products – напівфабрикати (наприклад, борошно, фарш); 3) final products – кінцева продукція, тобто продукція, готова до споживання (продукти харчування тощо); 4) «інше» (продукція, що прямо не пов'язана з аграрним виробництвом, але Світова організація торгівлі веде її облік у групі «аграрної продукції», наприклад, вода, парфуми) з високою доданою вартістю, на яку припадає 60% від загального експорту сільськогосподарської продукції ЄС[2]. Провідні позиції ЄС в аграрному виробництві та світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією значною мірою спричинені своєрідними умовами розвитку аграрного комплексу Європейського Союзу, що були створені в результаті запровадження Спільної аграрної політики ЄС та фінансових інструментів, які обслуговують цей ринок.

Серед вітчизняних дослідників мають місце неоднозначні оцінки ефективності Спільної аграрної політики ЄС та необхідності прямої державної підтримки аграрного сектору. Це зумовлено недостатнім ступенем вивчення процесів, інструментів та механізмів ризик-менеджменту, що наявні у спільному економічному просторі країн-членів ЄС. Проблематикою формування та реалізації заходів Спільної аграрної політики ЄС займалися такі вітчизняні дослідники, як В. Білозубенко, С. Дем'яненко, О. Могильний, Т. Зінчук, А. Корольков, М. Кириєнко та ін. Питанням управління ризиками та страхуванням аграрного бізнесу присвячені праці А. Амоші, В. Базилевича, В. Бутова, К. Воблого, Н. Внукової, Л. Временко, Л. Нечипорук, О. Залєтова, М. Клапківа, Є. Коломіна, Т. Ротової, С. Реверчука, Ю. Рубіна, С. Осадця, Н. Ткаченко, Я. Шумелди, Р. Юлдашева та ін. Водночас розвиток Спільної аграрної політики і самого ЄС, інтеграційні тенденції в розвитку спільної економіки, перспективи розвитку фінансових інструментів залишаються недостатньо опрацьованими й висвітленими в економічній літературі.

Мета цієї статті – дослідити можливості підтримки аграрного ринку ЄС, зміни у Спільній аграрній політиці та еволюцію перспектив використання фінансових інструментів, що використовуються для забезпечення стабільності розвитку та захисту власного виробника.

Реформування Спільної аграрної політики від 1980-х рр. поступово змінило структуру допомоги фермерам ЄС і зменшило частку витрат на сільське господарство у ВВП ЄС. Так, з 1980 р. до 1991 р. видатки на Спільної аграрної політики склалися лише з підтримки ринкових цін та експортних субсидій, тобто інструментів, які викривлюють світову торгівлю, проте сприяють швидкому нарощуванню продуктивності аграрного сектору [1].

Таким чином, сягнувши значного рівня самозабезпечення країн-членів ЄС базовими аграрними продуктами, фундаментальним стало питання підвищення конкурентоспроможності сільського господарства ЄС та його стійкості щодо ризиків, властивих цьому бізнесу. Погодні аномалії, що спостерігаються в останні роки, демонструють значний вплив на виробництво та економічну ситуацію таких чинників, як посуха, град, сильний дощ, повені чи заморозки.

Оцінюючи поширення страхування серед фермерів, у ЄС майже повністю використовують десятиліттями обов'язкове страхування (будівлі та відповідальності господаря), проте значно менше користі з тих видів страхування, які раніше були необов'язковими, що стосуються результатів діяльності, отже поточних доходів.

Початок 1990-х рр. характеризувався запровадженням механізму прямих платежів, що були пов'язані з обсягами виробництва й спрямування частини фінансових ресурсів на розвиток сільської місцевості, водночас обсяг витрат на підтримку ринкових цін постійно скорочувався. На початку XXI ст. ЄС визначив пріоритетом створення умов для стійкого розвитку сільського господарства, а з 2005 р. розпочалось швидке нарощування прямих платежів, не поєднаних з обсягом виробленої аграрної продукції. Можна констатувати, що на початок нової фінансової перспективи близько 70% допомоги аграрному сектору сприяє формуванню сільського господарства, що є безпечним для екології та сприяє соціалізації ЄС.

Відповідно до реформи «Перевірка САП» 2008 р. ЄС надав більшої ваги ринковим важелям регулювання сільського господарства, та й досі залишається високим рівень підтримки європейських фермерів з метою забезпечення гарантування безперебійного постачання базових аграрних товарів на ринки [5].

У межах реформи країни-члени ЄС отримали значну гнучкість, адже вони отримали право спрямовувати кошти «статті 68» (допомога секторам з особливими проблемами) у різні сфери для допомоги як фермерам у місцевостях зі складними умовами, так і для підтримки уразливих типів фермерських господарств. Окрім того, ці кошти можна було використовувати на заходи з ризик-менеджменту, наприклад, страхування від природних лих. Ця стаття стала поширюватися також на десять нових країн-членів, що до 2013 р. використовували схему єдиного платежу на площу земель.

Важким чинником, що підвищує інтерес до страхування в ЄС, є зміни в Спільній аграрній політиці ЄС щодо державної допомоги у випадку несприятливих подій і змісту ст. 11 Регламенту Комісії (ЄС) № 1857/2006 від 15 грудня 2006 р. про застосування ст. 87 і 88 Договору про державну допомогу малим і середнім підприємствам, що здійснюють діяльність, пов'язану з виробництвом сільсько-господарської продукції та змін до Регламенту (ЄС) № 70/2001 «...з 1 січня 2010 р., пропонуване відшкодування має бути зменшене на 50%, воно надається хіба що фермерам, які мають страхове покриття не менше 50% середньорічного виробництва або доходів виробничого характеру, і покриття ризиків несприятливих несприятливих кліматичних явищ статистично найбільш часто реалізованих в державі-члені або даному регіоні» [7]. Це означає, що відсутність страхового договору не дасть змоги отримати всієї компенсації за отриману шкоду. Слід зазначити, що це положення стосується відшкодування, отже поширюється і на фермерів, які застраховані, та із занадто малим покриттям. Не стосується воно до фермерів, які не застраховували виробництво, тому вони не можуть розраховувати на будь-яку компенсацію від ЄС, хіба на саму державну допомогу.

Водночас для виконання такого зобов'язання передбачена можливість використання доплат до сплати страхових внесків, що базується на Принципах Спільноти про державну допомогу в сільському господарстві і лісовому господарстві на 2007–2013 рр. пункт V.B.5.2. Комісія визнає, що допомога до сплати страхових внесків відповідно до ст. 87 пункту 3, Трактату, якщо вона відповідає всім умовам, викладеним у ст. 12 розпорядження Комісії (ЄС) № 1857/2006 від 15 грудня 2006 р., водночас Комісія не затвердить державну допомогу на виплату страхових внесків для великих фірм. Відповідно до цих положень ЄС допомога у вигляді доплат до страхових платежів може бути використана за умови, що валова інтенсивність фінансового ресурсу не має перевищувати 80% від вартості страхових

премій за втрати, зумовлені несприятливими кліматичними явищами, які можуть бути зараховані до стихійним лих, або 50% від вартості страхових премій від інших втрат, спричинених кліматичними явищами [3].

Згідно з принципами ЄС про державну допомогу у сфері сільського та лісового господарства на 2007–2013 рр., несприятливі погодні умови, такі як мороз, град, лід, дощ або посуха не можуть розглядатися як стихійне лих, але через пошкодження, які можуть спостерігатися в сільськогосподарському виробництві або засобах сільськогосподарського виробництва, такі події можна порівняти зі стихійними лихами, якщо рівень ушкоджень досягає 30% від нормального виробництва.

Переставлене Комісії становище враховує передусім факт, що страхування є найбільш корисним фінансовим інструментом для ефективного управління ризиками та кризовими ситуаціями. Маючи це на увазі і враховуючи обмежені фінансові можливості фермерів, Комісія позитивно оцінює державні дотації на страхування первинної продукції (фермерів).

Слід зазначити, що подібні запровадження, це обмеження відповідальності держави та суспільства, а відповідно витрат для платників податків у разі стихійних лих, адже зникає потреба у виділенні екстреної державної допомоги господарствам, що постраждають від стихійного лиха.

Рівень використання субсидійованих коштів, що закладаються в дотації на страхування фермерам, дуже низький. Це відбувається здебільшого через відсутність доступу до інформації про страхування зі субсидіями, частими змінами та порівняно недавною практикою використання подібної допомоги.

Вагомим фактором, що має вплив на попит на страхування сільськогосподарського виробництва, є економічні чинники, такі як зміна цін або висока (в ЄС близько 60%) частка доходів фермерів від безпосередніх доплат. Прогнозованість доходів фермерів не має бути пов'язаною зі зростанням цін, оскільки їхні великі коливання не дають змоги досягти фінансової стабільності шляхом страхування.

Фахівці в галузі сільськогосподарського страхування виокремлюють проблему підвищення усвідомлення необхідності страхування для фермерів і проблему професійної етики агентів, побоюючись, що фермер не скористається зі страхування, яке йому необхідне, і яке покриває ризики, що найбільше йому загрожують, а скористається тим, яке вміло реалізує добре маркетингово підготовлений агент (зважаючи на комісію, яку він отримує).

Добровільність страхування та диференціація пропозицій за умовами та преміями щодо страхування тварин, сільськогосподарських культур та від стихійних лих негативно позначається на продажах страхових продуктів. Фермери часто не готові до ситуації, коли вони мають самостійно піклуватися про страховий захист для власного майна і виробництва.

Інформація в медіа, інтерв'ю та зауваження фермерів-жертв стихійних лих чітко вказує, що вони очікують компенсації своїх втрат від держави. Не допомагає навіть накладання на фермерів штрафів за відсутність страхування відповідальності фермера (в Республіці Польща штраф 30 євро сплачується в Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny – страховий гарантійний фонд) або незастраховані будівлі на фермі (штраф у розмірі 100 євро сплачується на рахунок адміністративної одиниці).

Підраховано, що більше 30% фермерів не виконують свої зобов'язання щодо страхування, крім майна, яке добровільно страхує близько 10% фермерів, і полів – 2–4%.

Головний аргументом фермерів у разі звинувачень у відсутності страхового захисту є занадто висока ціна страхування та відсутність коштів. Окрім того, фермери не орієнтуються в умовах страхування і побоюються, як і українські споживачі фінансових послуг, що або збиток не компенсується, або це буде символічна виплата. Це пояснюється періодом первинного розвитку страхових компаній, на жаль, деякі з них швидко збанкрутували, а страхування майна виходить за межі обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, а отже у цьому випадку Фонд гарантування страхових виплат (у деяких країнах-членах ЄС представлені) на це не поширюється.

Варто зазначити, що негативні природні явища спостерігаються в останні роки, фактично щороку руйнуються будівлі та гинуть сільськогосподарські культури – поля, сади і плантації, позбавляючи фермерів доходу. Часто єдиною надією є допомога держави чи допомога від благодійних організацій або окремих осіб, однак ці фінансові ресурси не покривають повної вартості втрат.

Важливим елементом страхового захисту є страхова сума, значення якої у страхуванні врожаю визначається окремо для кожної культури фермером водночас із консультацією зі страховою компанією. Від її розміру розраховується премія, що задається у відсотках. Так, у Республіці Польща

Міністерство сільського господарств визначає щорічно до 30 листопада розмір максимальної суми страхування для субсидованого страхування щодо окремих сільськогосподарських культур і худоби на наступний рік. За здійснення обов'язку страхування вважається факт охоплення страховим захистом не менше 50% площі полів фермерського господарства. За невиконання обов'язку щодо страхування фермер заплатить 2 євро штрафу за кожен гектар незастрахованих полів у межах 50% від загальної площі. Сплата штрафу не звільняє обов'язку придбання страхового захисту.

Отже, страхування врожаю та страхування полів із дотацією є одним із нових фінансових інструментів. Воно захищає фермерів від негативних наслідків випадкових подій, особливо стихійних природних явищ. Таке страхування, функціонуючи в ЄС на добровільній основі, не зацікавило фермерів, адже вони часто отримують допомогу від держави після негативних стихійних явищ. Однак сучасний етап розвитку Спільного аграрної політики націлений на стимулювання й заохочення не прямими методами, а через використання фінансових інструментів агрогосподарств до власного ризик-менеджменту та використання страхування. Важко передбачити наслідки запровадження нових вимог щодо страхування в сільському господарстві, зокрема з точки зору охоплення угод і розмірів компенсацій, що виплачуються. Необхідною є функціонування цього фінансового інструменту впродовж кількох років, щоб толерантно оцінити нову систему з точки зору фермерів і страховиків. Варто зазначити, що страхування врожаю є і буде надзвичайно важливим для економік держав-членів ЄС й особливо для великих агрохолдингів, що спеціалізуються на рослинництві.

Література

1. Зінчук Т. О. *Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки : моногр. / Т. О. Зінчук. – Ін-т економіки та прогнозування НАНУ. – Житомир : ДВНЗ «ДАУ», 2008. – 384 с.*
2. Ільїн В. Ю. *Стан та тенденції розвитку спільної аграрної політики національних виробників України в умовах глобалізації / В. Ю. Ільїн // Науковий вісник ЛНАУ. – № 39. – 2012. – С. 88–98.*
3. Клапків Л. М. *Фундаментальні домінанти фінансової державної підтримки аграрного бізнесу / Любов Клапків, Юрій Клапків // Наукові записки. Серія «Економіка» : зб. наук. праць.- Острозька академія, 2012. – Вип. 20. – С. 126–128.*
4. Корольков А. Ф. *ЕС: сельское хозяйство и аграрная политика / А. Ф. Корольков // Современная Европа. – 2002. – № 4. – С. 93.*
5. *CAP expenditure and CAP reform path [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/graphs/graph2_en.pdf*
6. *Council regulation establishing common rules for direct support schemes for farmers under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0306:FIN:EN:PDF>*
7. *Rozporządzenie Komisji (WE) nr 800/2008 z dnia 6 sierpnia 2008 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne ze wspólnym rynkiem w zastosowaniu art. 87 i 88 Traktatu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008R0800:pl:NOT>*